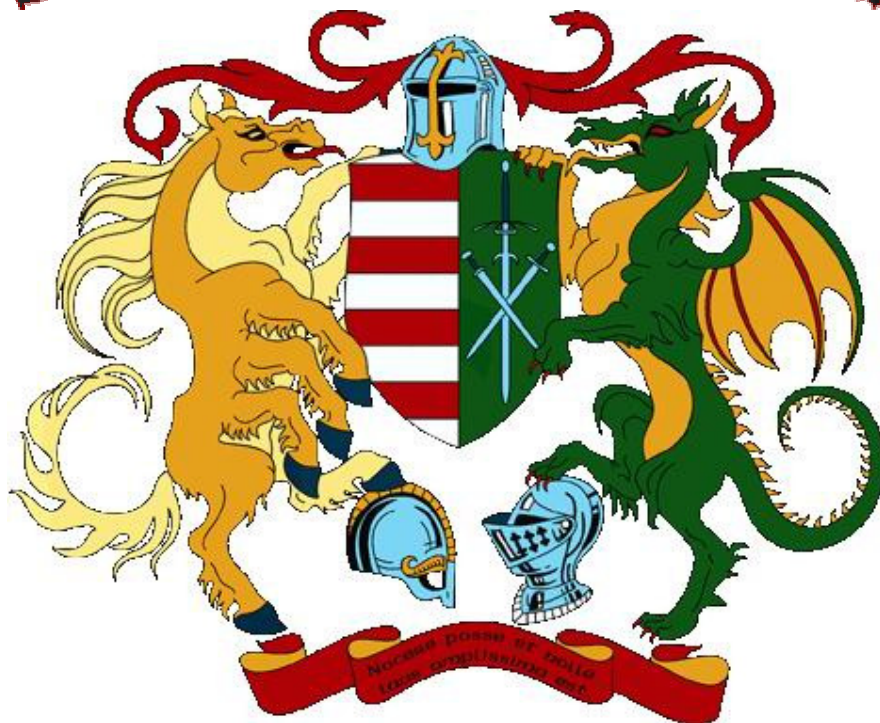

Schola Artis Gladii et Armorum

Orvoslás a középkorban

Előadásanyag

második, bővített verzió

Készítette: Erényi Gábor

Schola Artis Gladii et Armorum
Európai Harcművészetek Iskolája

Schola Artis Gladii et Armorum

Bevezetés:

A középkori orvos nem csak gyógyító volt, de pap, orvos, filozófus, tanár, barát és tanácsadó. Annak ellenére, hogy a praktizálást a 12. századtól kezdve egyre több helyen vizsgálóhoz és engedélyhez kötötték, külön orvosi „állás” nemigen létezett, voltak azonban nővérek, bábák, foghúzó borbélyok, stb., de sok „ezermester” egyéb tevékenységek mellett gyógyítással is foglalkozott. Fizetésüket járadékként vagy szolgáltatás fejében kapják, esetleg ajándékként. Elnevezésük: borbély, *miegel* (alacsonyabb tudású), *le mire* (alacsonyabb tudású, lehetett akár borbély, gyógyszerész, vagy népi gyógyító), *medicus* (magasabb tudású orvos), *chirurgus* (sebész), *sururgicus* (sebész), *physicus*, *phiscicus*, *fiscien*, (ez utóbbi orvosi tudással is rendelkező, általában egyházi tisztséget viselő tudóst jelent), *archiater*, *magister*. A borbélyok elnevezése: *barberus*, *rasorius*. Alacsonyabb szinteken nők is tevékenykednek, bár sok férfi orvos megvetően tekint rájuk, lévén „természettől fogva alkalmatlanok”. Valójában valamennyire mindenki „botcsinálta” orvos volt.

A leggyakoribb szolgáltatásai a következők: vizeletvizsgálat, érvágás, beöntés, műtétek, gyógyszerek (pirulák), imádságok, jóslás, hólyagkő-eltávolítás, fisztulakezelés, égetés, füstölés. Érvágással, kisebb műtétekkel, sebek ellátásával borbélyok is foglalkoztak a borotválás mellett. Külön „érvágó” foglalkozás is létezett, elnevezése: *minutor*, *phlebotous*, *sanguinator*. A sebészet (Itália kivételével) alantas feladatnak számított, leginkább mészárosok, a már említett borbélyok, fürdősök, hóhérok, vándorsebészek (leginkább sérvműtétekre specializálódva), ill. okkultisták végezték. Csak a 13. század végétől tanítják egyetemben.

A gyógyszerészek, azaz az *apothecarius-ok*, *herblarius-ok*, illetve *spicer-ek* nem csak orvos rendelésére dolgoztak, maguk is ajánlottak gyógyszereket a hozzájuk fordulóknak.

1. ábra: XIII. századi gyógyszeres edények a Szentföldről, Akkóból

Schola Artis Gladii et Armorum

A zsidó orvosok külön kasztot képeztek, egyetemeken nem tanulhattak, de önmaguk között oktattak (pl. Angliában), előnyük, hogy tudnak héberül és arabul. Zsidók részéről műtétek vállalásáról ritkán szólnak a források, nők nem vesznek részt az orvoslásaikban.

Az első orvostudományi egyetem Dél-Itáliában, Salernóban alakul a XII. században, a Monte Cassino-beli Benedek rend támogatásával. Ekkor még inkább orvosok „céhének” tekinthető, mint valódi egyetemnek. Egyéb híres, orvostudománnyal is foglalkozó egyetemek: Bologna, Padua, Montpellier, Párizs, Cambridge, Oxford. Az orvosi képzés ideje kb. tíz év, 14 éves kortól, az orvoslást csak a tudományok mellékágának tekinti. Az ispotályos rend is foglalkozik tanítással.

A legtöbbször egyházi gondozásban levő ispotályok valójában inkább a fogadók, szegényházak, gyógyszertárak és elfekvők kombinációi, mint mai értelemben vett kórházak, orvosi ellátás kevés folyik bennük (csak az ellátottak kb. 10% szorul mai értelemben vett kezelésre). Megkülönböztették a *peregrinus*-okat, azaz egészséges zarándokokat, az *infirmus*-okat, azaz gyengélkedőket, nyomorékokat és az *egerlegrotus*-okat, azaz a betegeket. A főként utazókat és szegényeket elszállásoló intézményeket görög eredetű latin szóval *xenodochium*-nak, míg a betegeket ellátókat *nosokomeion*-nak hívták. Az ápolást legtöbbször nők (apácák) végzik, de gyakori a nemek szerinti elkülönítés is (a nőket a nők, a férfiakat a férfiak kezelik). Yorkban

1287-ben 225 beteget is befogadni képes kórház létezett, bár tudunk csupán tíz személy befogadására alkalmas kórházakról is. Előfordult, hogy a kórház egyben templom is volt, a betegek saját hálófülkéjükből vehettek részt a misén, illetve imádkozhattak a kórház alapítójának lelki üdvéért. Az étrend legtöbbször húsmentes volt, bár lehetőség volt külön pénzért saját étel vásárlására is. Az egyházi lovagrendek is létesítenek kórházakat: ispotályosok, a teuton lovagrend, lázárosok, trinitáriusok, sőt a közhiedelemmel ellentétben, legalábbis saját rendtagjaik esetében, a templomosok is foglalkoznak betegápolással.

Egy ispotályban tevékenykedő orvosok számához forduljunk például a Jeruzsálemi Szent János Ispotály 1184-85-ből fennmaradt leírásához: ez időben a kórházban négy *medici* (orvos) avagy *mieges*, négy *chirurgici* (sebész), egy *fisicien* (egyházi orvostudor) és több *minutores* (érvágó) dolgozott.

Nagy szerepet kaptak az orvosok a háborúban is, ahol a következő feladatok hárultak rájuk: pestis, vérhas, étel- és fegyvermérgezések, skorbut, vérmérgezés, üszkösödés, csontvelőgyulladás kezelése és természetesen a műtétek. 1180-ból ismerünk utalást tábori kórházra, melyet a johannita rend állított fel: a rend sátraiban folyt a könnyebb sérültek ellátása (más források más ostromok esetében hajókból összeeszkábált barakkokról írnak), míg a súlyos sérülteket az erre a célra rendszeresített tevék, lovak, illetve szamarak hátán szállították a városi kórházakba, amolyan középkori mentőszolgálatként.

Az elmebetegség külön elbírálás alá esett: az örültekért a hozzátartozójuk volt felelős, ha egy örült bűncselekményt követett el, általában felmentették!

Schola Artis Gladii et Armorum

Az orvoslás alapelvei:

Az orvoslásnak a korabeli gondolkodás szerint három változata van:

1. Elmélet
2. Gyakorlat: az elmélet alkalmazása
3. Kuruzslás: gyógyítás tapasztalat alapján

Nagy gondot fordítottak a megelőzésre, a betegségek elkerülésére is! Nagyon fontosnak tartották az életvitel egyensúlyát a következők tekintetében:

étel/ital	↔	böjtölés
alvás	↔	ébredés
testedzés	↔	pihenés
kiválasztás	↔	visszatartás
nemi élet	↔	önmeztartóztatás
a levegő egyensúlya (?)	↔	érzelmi egyensúly

Írások fellelhetők a köznép nyelvén, latinul, görögül, arabul. Az ókori szerzőket (Hippokratész, Galénosz) a 12. századtól ismerik, sokszor muszlim közvetítésen keresztül (pl.: Ibn Sina perzsa filozófus). A leggyakoribban hivatkozott orvosok:

- Hippokratész (ókor)
- Galénosz (ókor)
- Avicenna (980-1037)
- Rhazes (860 – 923 vagy 932)
- Averroes (1126–1198)
- Petrus Aponensis (1257-1316)

Schola Artis Gladii et Armorum

1. ábra Pulzusvizsgálat

A középkori orvoslás a négy testnedv (vér, nyálka, epe, fekete epe) körül forog. A korabeli elgondolások szerint a testnedvek kapcsolatban állnak a személyiségjegyekkel, a csillagképekkel, az alapvető tulajdonságokkal és a négy őselemmel.

Schola Artis Gladii et Armorum

2. ábra: A testnedvek, testrészek, tulajdonságok, csillagjegyek és jellemvonások kapcsolata

Testnedv	Személyiség	Szerv	Természet	Elem
fekete epe	melankolikus	lép	hideg száraz	föld
nyálka	flegmatikus	tüdő	hideg nedves	víz
vér	szangvinikus	fej	meleg nedves	levegő
(sárga) epe	kolerikus	epehólyag	meleg száraz	tűz

1. Táblázat: A testnedvek, személyiségjegyek, szervek, természet és őselemek kapcsolata

Schola Artis Gladii et Armorum

3. ábra: A testrészek és csillagjegyek kapcsolata

A korabeli hiedelem szerint az emésztés során az emberi test megfőzi a táplálékot és a négy testnedvvé alakítja át. A testrészek ezt használják energiaforrásnak, a felesleg vizelet, bélsár, menstruális vagy aranyeres vér, szellentés és izzadság formájában távozik. Az ételek közül egyébként betegek számára a sajt, lencse, bab, angolna, sózott hal, marha, sózott húsok, pisztráng, borjú, ürühús, kecske, káposzta, tej, alma, körte is szerepelt tiltólistákon, míg a szárnyasok, bárány, kecszegida, tej, árpa, kása, fehér kenyér, alma, körte, szilva, füge, szőlő, gránátalma, mandula, bor, borjú, pisztráng szerepel az ajánlott ételek között. Az, hogy a két lista csak kevés átfedést mutat, bizonyítja, hogy az ajánlások nem légből kapottak voltak.

A korabeli orvosok a következő vizsgálatokat alkalmazták a betegeken:

- Beteg megszemlélése
- Vizeletvizsgálat
- Érverés mérése
- Nyelv megszemlélése
- Has tapintása
- Székletvizsgálat
- Táplálkozási szokások megismerése
- Magánügyek megkérdezése

A gyógyítás általában orvosságok, gyógyszerek szedésével történik, de előtte, vagy végső esetben, ha a recept nem segít, varázsigéket és imákat sem árt mondani.

Schola Artis Gladii et Armorum

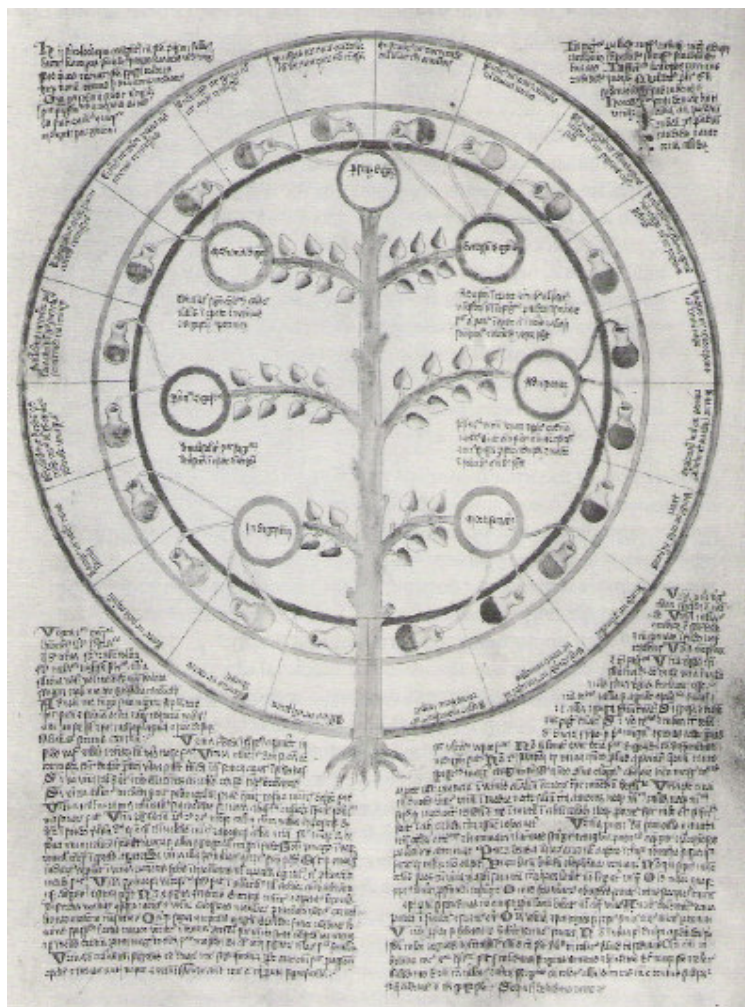
A kezelés végén az orvos emígyen kéri a fizetségét: „A Mindenható Isten kegyelméből segítségünkkel meggyógyította őt, akit kértetek, hogy vizsgáljak meg. Imádkozni fogunk, hogy maradjon meg egészségben, és hogy tisztos díjazásban részesüljünk. Emígyen, ha családod bármely tagja segítségünkre szorulna, mi, hálásan emlékezve vissza, mindent otthagya hozzá fogunk sietni.” Ahogy egy középkori szólás mondja: az orvosnak addig kell fizetséget kérnie, míg a beteg szenved.

Néhány trükk is segítette az orvosokat a korabeli orvosi könyvek szerint: ha a beteg meghalt, mire a doktor kiért, az orvos mondhatta azt, hogy csak azért jött, hogy halálának pontos idejét tudakolja, egyébként tisztában volt vele, hogy menthetetlen. Egy másik trükk különböző embereknek más-mást mondani arról, hogy a beteg túléli-e, így legalább részben biztos a sors eltalálása. Az orvos számára a gyógyításnak nagy tétje volt, sok korabeli törvény büntette a helytelen kezelést a hüvelykujj levágásával, a városon való végigveréssel (az orvosnak a vizeletvizsgáló edényét kellett ilyenkor kezében tartania, hogy a tömeg lássa, hogy ki és miért kapja a büntetést), sőt ha a beteg meghalt, az orvost fel is akaszthatták. A Szentföldön már a XII. századtól vizsgát kellett letenni a praktizálni szándékozó gyógyítóknak. A feladatok tanulmányozása azt mutatja, hogy egy ilyen vizsga letétele korántsem volt egyszerű, mai szemmel nézve is jelentős elméleti és gyakorlati szaktudást igényelt.

A sebészet „alantas volta” ellenére sikeres műtéteket végeztek rák, sipoly, üszkösödés, koponyalékelés, hályogeltávolítás, golyva, sérv, vesekő és mandulaoperációk esetében. Altatáshoz saláta, kasztrált vaddisznó epéje, pirítógyökér, ópium, beléndek és bürök oldatát és hasonló szereket használtak. Valószínűleg ópiumot, nadragulyát, mákszirupot, salátamagot és mandragórát is alkalmaztak, mivel korabeli traktátusokban találkozunk bódító hatásuk említésével. Az altatószert vagy szájon át vették be, általában borban, vagy szivaccsal itatták fel, melyet a paciens orrára helyeztek.

Schola Artis Gladii et Armorum

4. ábra Uroszkópiát segítő korabeli ábra

További gyakori orvosi eljárások a következők:

- Nyelet fogyasztása
- Érvágás
- Beöntés
- Hüvelykúp
- Masszázs
- Dögönyözés
- Köpölyözés
- Borogatás
- Szopogató pirula
- Rágni való orvosság
- Öblögetőszer

Schola Artis Gladii et Armorum

- Pakolás
- Füstölés
- Befőtt
- Szirup
- Pálinka
- Fürdő
- Gőz
- Különleges ételek
- Utazás
- Életmód előírása akár órabeosztás szerint is
- Altatás függőágyon
- Altatás tálba csepegtetett forrásvízzel

De nézzünk meg még közelebbről néhány korabeli diagnosztikai és gyógyítási technikát, hívjuk ezekhez segítségük a korabeli műveket.

Gilbertus Anglicus: *Compendium Medicinae*

Gilbertus Anglicus de Aquila egyházi személy volt, aki nem kisebb személyiségnek, mint Anglia királyának volt háziorvosa a 13. század elején. Egy anekdota Gilbertusról: olyan szembetegséget is meg tudott gyógyítani a keresztes háborúk alatt, mellyel szemben a muszlim orvosok tehetetlenek voltak. A híres angol orvos halála 1240 és 1250 közé tehető.

Fő művei a *Compendium Medicinae* (melyet részletesebben kitárgyalunk alább), valamint a Gildes de Corbeil *De Urinis* című művéhez írt megjegyzések (*Commentary*).

A *Compendium* 1230-1240 körül íródott, hét fejezetre oszlik, gyakorlatilag a korabeli orvoslás minden ágát magában foglalja, sőt kiviláglik belőle az is, hogy az akkori emberek többet értettek gyógyítás alatt, mint manapság.

A **láz** a lélek betegsége, Gilbertus definíciója szerint:

„A láz egy természetellenes és a természet normális rendje ellen való hő, mely a szívből indul és az artériák továbbítják. Hatásai károsak a páciensre.”

A lázat, fajtáik szerint rengeteg csoportra osztja, oka lehet a rothadó, vagy túl forró vér, rothadó epe (szívben, májban, gyomorban), alapvetően a négy testnedvvel (vér, nyálka/takony, epe, fekete epe) hozzák összefüggésbe.

Példák:

1. Láz esetén a takony mennyisége annyira megnőhet, hogy az orrlyukakat is elérheti, ilyenkor oldószereket kell alkalmazni: vaját, izsópot, illetve frissen nyírt gyapjút.

Schola Artis Gladii et Armorum

2. Ha a lázzal együtt vizeelési problémák is jelentkeznek, annak oka, hogy a megnövekedett mennyiségű testnedv a húgyhólyagba került. Gyógyítása: fürdő fogfájógyökér vagy üröm forralt oldatában, plusz a nemi szerv és hólyagok borogatása. A borogatás lehet lestyán és petrezselyemlevelek keverékének oldata is.

A lázak leggyakoribb gyógyítása: először főzetek segítségével meg kell érlelni a testnedveket, majd ki kell hajtani őket: hánytatók, hashajtók, izzasztószeres vagy érvágás alkalmazásával. Ez utóbbi csak ritkán alkalmazható, és hogy lehet-e, az legtöbbször a planéták állásától függ. De a vizelet is szolgáltathat hasznos információkat ennek eldöntéséhez.

Haj és fej:

A **haj** Gilbertus szerint megszilárdult fejtőz/fejtűst, mely a levegő hatására csapódik ki, amikor a fejbőr pórusait elhagyja. Színe a testnedvektől függ: a vér vagy epe gőze a vörös, a nyálkái a fehér, a fekete epé a fekete haj. A haj szerepe a díszítés, a védelem és a nemek megkülönböztetése. A könyv ezek után a szörtelenítéssel, hajszínezéssel és hajmosással foglalkozik. A hajmosó szer alapanyaga 1/3 rész növényi hamu és 2/3 rész oltatlan mész lúgja, vízben oldva és átszűrve. Ehhez olívaolajat vagy kecskezsírt adnak.

A **fej** betegségei: kopaszság, korpa, ótvar, gennyezés, koszosság (favus), sebesedés, szőrösödés, rüh, vörösödés. Ezen kívül az idegi eredetű betegségek: fejfájás, migrén, epilepszia, merevkór, agyvérzés, szélhűdés, gutaütés, paralízis, rekeszizom-gyulladás, mánia, melankólia (depresszió), rémálmok, letargia, kábulat, ájulás, szívkihagyás, isiász, görcs, remegés, merevgörcs, szédülés, álmatlanság, jaktáció (idegbaj, dobáló mozgásokkal), hangyamászás (érzése), bizsergés, rángatózás.

Gilbertus az **arc ápolására** is kitér, ennek több módozata is van: gőzfürdő, meleg vizes fürdő, törölközés finom ruhával, szörtelenítés, pirosítás rózsavízben oldott berzsenyfaforgáccsal, melyek gyapjú párnáskákkal viszünk fel. Arcfehérítéshez ciklámengyökér-púdert ajánl.

Ehhez a fejezethez tartozik a szépségápolás is: anyajegyek, szeplők, szemölcs, ráncok, szájszag, bűdös hónalj elleni gyógymódok, valamint a női nemi szerv ápolása.

Szem:

A **szem** három részből áll: csarnokvíz, szemlencse, üvegtest, melyet hét hártya vesz körül:

1. kötőhártya
2. szemínhártya
3. szaruhártya
4. érhártya
5. retina

Schola Artis Gladii et Armorum

6. szivárványhártya
7. uvea perforata (szivárványhártya hátsó rétege)

A szemet meglepően helyesen és részletesen írja le, de vannak „érdekességek is”: a szem a szívvel van összekötve, ha a szív összeszorul, a könnymirigyek is összeszorulnak és kipréselik a könnyet... ha a szív emelkedett, kitágul, a könnymirigyek is eleresztenek... részeg ember könnyebben sír, hisz több nedvesség van benne, a felesleg könnyek formájában távozik a szív kis összeszorulására is.

A szemmel kapcsolatos érdekes kérdések következnek:

1. Úgy látunk-e, hogy valami érkezik a szemünkbe?
2. Éjszaka is vannak színek?
Gilbert válasza: *Elméletben igen, gyakorlatban nem.*
3. Miért lát néhány állat éjjel, néhány nappal és néhány szürkületkor?
Gilbert válasza: *A tüzes lelkületű állatok szeme fényt bocsájt ki, így látnak a sötétben is.*
4. Miért látszódnak közelebbinek a vízben levő tárgyak, mint a levegőbeliek?
Gilbert válasza: *Mert a távolság érzetét a közeg átlátszósága adja és a levegő átlátszóbb, mint a víz.*
5. Ha két szemünk van, miért nem látunk mindent duplán?
Gilbert válasza: *Mert az szemből az agyba futó idegszálak egyesülnek, az agyba már csak egy kép érkezik.*

A szemből tulajdonosa jellemére is következtetni lehet:

- nagy szem – lusta ember
- mélyen ülő szem – ravasz, csaló
- kidülledő szem – beképzelt, fecsegő, buta
- gyorsan mozgó, szúrós szem – csaló, ravasz, tolvaj
- nagy, remegő szem – lusta, kérkedő, nőcsábász

Hasonlóan, egyéb külalaki tényezők is árulkodnak a jellemről:

- aki sokat nevet – kedves, barátságos, jó kedélyű
- aki keveset nevet – makacs és gáncsoskodó
- nagy fülek – egykedvű, hosszú életű
- nagy méretű száj – falánk, bátor
- rossz és kis fogak – gyengeség
- hosszú, egyenes szemfogak – falánk, gazember

Schola Artis Gladii et Armorum

A **szembetegségek** gyógyítása kenőcsökkel, szemcseppekkel, vagy műtéttel, esetleg égerfa-szurok, mandragóra, földitök vagy encián párnákkal történik.

Impotencia/meddőség:

Keresztelő Szent János ünnepének előestéjén szedjünk fekete nadálytövet és közönséges gyíkfüvet. Szedés közben három imádságot mondjunk. Az oda- és visszaúton ne beszéljünk senkivel. A növények levélvel írjuk kártyákra a következőket:

„*Dixit dominus crescite. † Uthihoth. † multiplicamini. † thahechay † et replete terram. † amath*”

A kártyákat viseljük a nyakunkban. Az orvosság olyan hatásos, hogy felfokozott szexualitással, kangörccsel is járhat.

A cukorbetegség:

Gilbertus szerint oka máj és a vesék közötti túlzott vizeletáramlás, ezen testrészek szárazsága vagy felmelegedése következtében.

Szülészet:

A nehéz szülés okai: a magzat rossz elhelyezkedése, ödéma, rendellenes méret, a magzat halála, a méh fejletlensége, akadály a szülőcsatornában. A rossz elhelyezkedést a bába korrigálja. A szülést forró fürdők, borogatások, kenőcsök, füstölők, tüszentőporok és gyógynövényfőzetek segítik.

Tüdőbaj:

A test nedvességének felemésztése a tüdő gennyesedése következtében. A folyadék következtében a tüdő nem lélegez be elég levegőt ahhoz, hogy a szív saját hőjét csökkentse, így a szív nem tudja megtisztítani magát saját gőzeitől. Így a szívben lakozó lélek is felforrósodik és ez a tűz az egész testre kiterjed. Diagnózisa: ha az éjszaka folyamán az edénybe köpött köpetet meleg vízzel kiöblítjük, és az lemerül, akkor a betegség halálos. Egy lehetséges, de nem biztos gyógymód a kulcsont kiégetése.

Bélférgesség ellenszerei:

- földigiliszta(!): encián, kígyógyökerű keserűfű
- galandféreg: üröm, farkasbab, szíriai szulák, só

Puffadás, szélgörccsök ellen:

cseresznyelé, méz, fahéj, ragasztómézag és szíriai szulák keverékét használjuk.

Schola Artis Gladii et Armorum

Golyva:

Leginkább hegyes területek lakói között fordul elő, oka a vénák és artériák megduzzadása és megnövekedése, a puha szövetekkel egyetemben az északi szél, vagy más szelek következtében, ami gyerekkortól fogva gyűlik a golyvában. Néhány esetben a vénák és artériák közötti szivacsos szövetek, vagy puffasztó étel is okozhatja.

Kezelése:

1. „Egy Miatyánk közben áss ki a földből egy diófát, mely még nem hozott gyümölcsöt. A gyökerét keverd össze kétszáz szem borssal, jó borban forrald fel, míg a fele el nem párolog. A beteg gyógyulásáig igya ezt éhgyomorra.”
2. Égetett szivacs, az első malacát fialó sertés teje és különböző gyógyfüvek. (Megjegyzés: a szivacs jódtartalma miatt volt hatásos)
3. Műtét: csak végső esetben, sebet vágni, majd kitisztítani, legeslegvégső esetben a golyvát késsel eltávolítani.

Köszvény:

Oka Gilbertus szerint az, hogy a testnedvek beszivárognak a szervekbe. Ha a beteg testrészt vörös, vérről van szó. Ha zöldessárga, epéről. Ha pedig sápadtabb színű, nyálkáról. Ha fekete, az lehet tályogtól vagy vértolulástól, de ha emellett a testrészt hideg is, akkor fekete epe okozza a betegséget. Oka túl lehet túl forró fürdő, puffadás, hosszú utazás, közönség tele gyomorral vagy rendszeres kicsapongás. Éppen ezért fiatal fiúknál és eunuchoknál nagyon ritkán fordul elő. Nőknél is ritkán, mivel szeretkezésnél passzívak.

Kezelése:

1. Érvágással. Az érvágás mindig a betegséggel ellentétes oldalon történik, hogy a betegséget okozó anyag oda kerüljön, valamint, hogy akadályt képezzen a beteg testrészt felé. Pl.: ha a betegség a jobb lábban van, jobb kézből kell vért venni, a kézben, akkor vagy a másik kézből, vagy a lábból, vagy akár mindkettőből. A levett vér mennyiségének arányosnak kell lennie a paciens erősségével, a duzzanat nagyságával és „pulzálásával”, hőjével és vörösségével. Ha gyakran csináljuk, maga az érvágás is megszünteti a betegséget. Vágás után hűtéssel nyugtassuk a sebet és tegyük rá sebösszehúzó kenőcsöt, de csak abban az esetben, ha ez nem okoz fájdalmat a paciensnek.
2. Levelibéka vagy teknős levágott lábát vagy szamár sarokcsontját kell a paciens ugyanazon lábára (jobb lábára, jobbra, stb.) rakni és három napig ott hagyni.

Schola Artis Gladii et Armorum

Mágnessel is működik. Maga Gilbertus is erős kételyeket fogalmaz meg a fentiekkel kapcsolatban.

Lepra:

A fekete epe elterjedése a teljes testben, mely a testrészek cseppfolyóssá válásához, vagy akár elvesztésükhöz is vezethet. A betegséget a paciens általában már születéskor magában hordozza, oka a menstruációs periódus alatti fogamzás, mivel ilyenkor romlott vér táplálja a magzatot. De a betegség oka lehet rossz étel (pl. hal és tej egyszerre fogyasztása), rossz levegő, vagy egy leprás lélegzete, sőt akár már a látványa is. De leprásokkal közösködő nők is terjesztik.

Tünetei: a bőr érzéketlensége, mely először a kéz és a láb ujjain jelentkezik, majd az alkarra, karra és a térdekre terjed ki. Az előbbi testrészek hidegek, és a paciens állandó bizsergést érez bennük, mintha valami élőlény mozogna a bőr alatt. Ez a mellkasra és a szájra is kiterjedhet. A bőr áttetsző és feszes, sima lesz, és mintha állandó mozgásban lenne, a víz leperereg róla, természetellenesen hol hideg, hol pedig meleg. A kéz és a láb ízületei eltorzulnak, csakúgy, mint a száj és az orr. A beteg lehelete, verejtéke és bőre bűzös szagot áraszt. A paciensek haja kihullik (helyette pehelyszerű finom szőr nő), a szemöldökkel és szempillával, valamint egyéb szőrzetekkel egyetemben. A hang rekedt lesz, az orrlukak elzáródnak, a beteg bőréről leperereg a víz. A szem kikerekedik és fényes lesz. A bőr mintha libabőrös lenne. Ha eret vágunk, a vér olajos kinézetű és homokszerű anyagot tartalmaz. A szem mellett és a nyelv alatt kicsi duzzanatok nőnek. A leprások hatalmas és természetellenes szexuális étvágygal rendelkeznek, közösülés után megmagyarázhatatlan depresszióba esnek.

Négy fajtája van: elephantia, leonina, tyria and alopecia.

A leprások kiközösítésének szertartásáról is nyilatkoznak forrásink: A lepelbe öltöztetett beteget vasárnap négy pap, a „Liberá me”-t énekelve hordágyon a templomba viszi. Tisztes távolságra helyezik a tömegtől és halotti misét tartanak felette, majd a lepratelepre szállítják. Kereplőt, kesztyűt és egy kenyeres kosarat kap. „De profundis”-t énekelnek, majd a pap azt mondja: „*Sis mortuus mundo, vivens iterum Deo*”, azaz „légy halott a világ számára, élj újra Istenben”. Megtiltja, hogy a beteg eztán templomba, kolostorba, malomba lépjen, pékhez vagy a piacra menjen. A házat nem hagyhatja el a leple és a kereplő nélkül. Tilos patakban vagy szökőkútban mosdania vagy mosnia, feleségén kívül más nőt érintenie, vagy kérdésre úgy válaszolnia, hogy a szél felőle fúj (hogy a betegség a levegővel meg ne fertőzze a kérdezőt).

Himlő:

Oka a testben rekedt nedves, rothadó anyag. Gyakran fiatal fiúkban fordul elő, akik nem törődnek eleget a testápolással és az érvágással, vagy csecsemőkben, akik melegben és nedvességben vannak. A test megpróbálja meggyógyítani magát és kilöki a rossz anyagot. Épp ezért a himlősök soha nem lesznek leprások. Leginkább déli

Schola Artis Gladii et Armorum

szelek esetén jellemző. A kilökött anyag színe (sáfrány, vörös, zöld, kékes, fekete) mutatja a betegség súlyosságát, minél sötétebb, annál előrehaladottabb a kór. Előjelei: magas láz, vörös szemek, fájdalom a torokban és a mellkasban, viszkető orr, tüsszögés. Fekélyekkel járhat a szem környékén, az orron, torokban, nyelőcsőben, tüdőben és a belekben. A fekélyek a szemeknél vakságot, a belekben hasmenést okozhatnak. A páciens nem szabad hidegnek kitenni, mert besűrűsödik a rothadó anyag. A gyermekek kezét le kell kötni, hogy ne vakaróddzanak. Gyógyszere a savó, a sáfrány és a piros színű dolgok (kerülése?). Ne együnk savas és sós ételeket és tartózkodjunk a hidegtől.

Mérgezések:

Gilbertus a következő mérgeket sorolja fel: higany, ólom, réz, elenfánttetű, hunyor, ópium, veszett emberek és állatok harapása, valamint skorpió, kígyók, férgek, darazsak, méhek, hangyák és pókok csípése.

Higanymérgezés: a higany fülbe öntésének hatása: heves fájdalom, önkívület, rázkódás, epilepsziára és gutaütésre emlékeztető rohamok, majd amikor a fém eléri az agyat, halál. Ellenszere: a fülbe helyezzünk ólom- vagy aranylapocskát, ami a higanyt megköti, majd ugráljunk fejünket oldalra hajtva fél lábon, ez kihajtja a mérget.

A mai logikának némileg ellentmondva utazási tanácsok és a testápolás leírása következik:

Higiénia (utazás során):

Indulás előtt hashajtóval tisztítsuk meg beleinket, utazás közben fürödjünk gyakran, ne együnk tele magunkat, de aludjunk sokat, óvakodjunk a túl nagy hidegtől és melegtől. Az ivóvizünket ecettel, vagy otthonról hozott termőfölddel tudjuk fertőtleníteni. Az utazó reggelije legyen sovány, este vacsora előtt pihenjünk egy sort. Vacsorára legfeljebb 2-3 napos kenyér ajánlatos. Ajánlott húskok: kecske, disznó (leginkább a láb), száraz helyeken tenyésző házi- és vadmadarak. A kacska és liba kevésbé ajánlott. Halból csak pikkelyeset fogyasszunk. A tejet kerüljük, kivéve a savót. Gyümölcsöt ne együnk, kivéve a gránátalmát, mely szomjat olt és megnyugtatja a gyomrot. A főtt hús, főleg ha zsályával, petrezselyemmel, mentával, sáfránnyal, vagy egyéb gyógynövényekkel van ízesítve egészségesebb, mint a sült. Hagymát és fokhagymát ne együnk utazás alatt.

A fáradt lábakat dörzsöljük be sóval és ecettel, azután kenjük be csalán levéllel és birkazsírral, vagy fokhagyma, szappan és olaj keverékével. Ha meg vannak dagadva, előtte mossuk meg bodzafőzettel.

Tengeribetegség ellen gránátalma vagy citrom levél, illetve petrezselyem vagy spanyol turbolya főzetét fogyasszuk. Az utazó üljön egyenesen, ne nézelődjön körbe, és kapaszkodjon. Szopogasson édességet vagy rágjon magokat. Ha mégis hányna, egy kevés gránátalmát vagy fügét magához vehet, de ne egyen háborgó gyomorral.

Schola Artis Gladii et Armorum

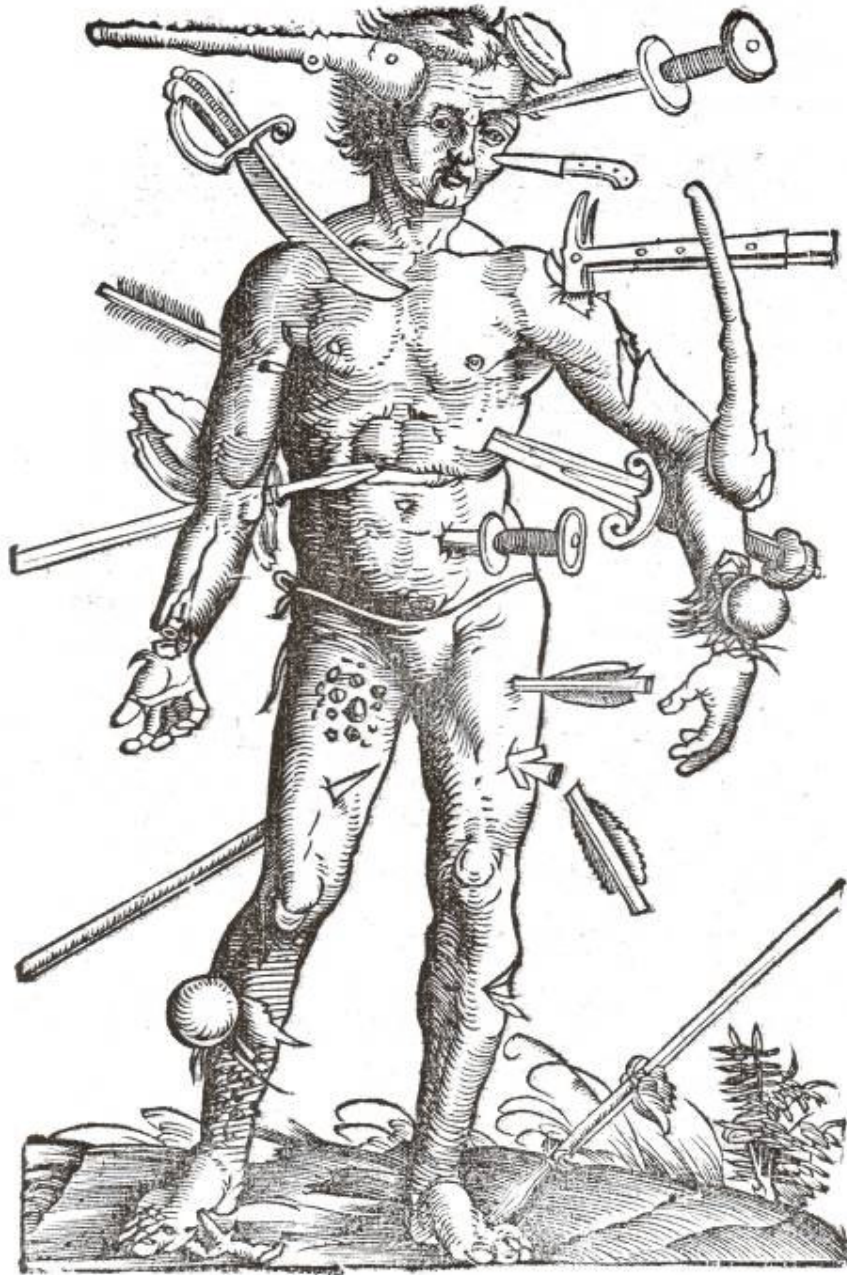
A hajón mindent háromszor vagy négyszer főzzünk meg, különböző vizekben, majd mossuk meg friss vízben. Váltuk gyakran ruhát, hogy ne legyünk bolhásak vagy tetvesek. A vizet levegőztetéssel, szűréssel (homokon keresztül), lepárlással vagy forralással tisztítjuk. Ecettel is javíthatunk a víz állapotán.

Óvakodjunk a déli napfénytől, az éjjeli hidegtől, vigyázzunk, hogy sem székrekedést, sem hasmenést ne kapjunk.

Schola Artis Gladii et Armorum

Sebészet:

6. ábra: Sebesüléseket bemutató késő középkori rajz

A sebészetet nem tartották igazi orvostudománynak, Gilbertus mégis foglalkozik vele. Alapelve: meleget hideggel, szárazat nedvessel.

Schola Artis Gladii et Armorum
Európai Harcművészetek Iskolája

Schola Artis Gladii et Armorum

Sebek kezelése: a seb gyógyításának lépései: gyógyítás, tisztítás, beforrasztás. A sebekre tegyünk tojásfehérjével átitatott vászonkötést, nyáron két napig, télen három napig hagyjuk rajta. A gennyesedést okozhatja túl erős vagy túl gyenge kezelés. Túl erős kezelésnél a seb mérete nő, konkáv lesz, vörös, forró, kemény és fájdalmas, a genny folyékony és kevés. Ellenkező esetben a genny vastag és viszkózus. Mindkét esetben fordítsuk meg a kötést. Ha a seb túl forró (égető, fájó érzés), hideg (elszürkül a seb), száraz (kemény) vagy nedves (ernyedtség, gennyedzik a seb), az ellenkezőjével kezeljük. Ha sipoly vagy rákos daganat keletkezik a seb körül, először ezt kezeljük.

Fejsebek: Veszélyesek, mert akár a koponya sérülésével is járhatnak. Ennek megállapításához nyúljunk be kézzel a sebbe, ha ehhez túl kicsi a sérülés, akár meg is nagyobbíthatjuk a sebet. A könnyebb sérüléseket selyemcérnával varrjuk össze 3-4 öltéssel. Hagyjunk nyílást a váladékok kifolyásának, ehhez ékeljük tampon a sebbe. Fertőtlenítsük, és helyezzünk rá útifüvet vagy egyéb gyógynövénylevelet. A kilenc-tizenegyedik nap tájákn, ha seb szépen gyógyul, kivehetjük a varratokat, és egyszerű kötéssel helyettesíthetjük. A koponya sérüléséről a következő jelek árulkodhatnak: étvágytalanság, emésztési zavarok, álmatlanság, vizelési nehézségek, székrekedés, láz és váladékozás, nehézség a foggal való diótöréskor, ill. kenyérhég rágásakor, vagy éles fájdalom foghúzásakor. Az agyhártya sérülésére utalnak a következő jelek: fejfájás, gyakori, alacsony, de egyre intenzívebb láz és hidegrázás, a szem kifordulása, arcpír, elmezavar, homályos látás, suttogó beszéd, orr- vagy fülvérzés. Ez esetben kicsi a valószínűsége, hogy a beteg túléli az elkövetkező száz napot.

Amennyiben a koponyatörés egy nagy fejseb következtében keletkezett, a csontszilánkokat vagy idegen testet azonnal el kell távolítani, kivéve, ha túlzott vérvesztéssel járna, vagy a beteg túl rossz állapotban van ahhoz, hogy túlélje a műtétet. Helyezzünk egy vászon- vagy selyemdarabot a törés alá, majd egy tolldarabbal igazítsuk úgy, hogy a váladék kifelé folyjék. A váladékot egy tisztára mosott, száraz szivaccsal szívassuk fel. A sebbe tegyünk újabb vászon- vagy selyemdarabot, majd helyezzünk az egész sérülésre tojásfehérjével átitatott vásznat, tépést, és az egészet kössük át. Fektessük a beteget ágyba, úgy, hogy a váladék kifelé folyjék a sebből. A kötést nyáron naponta háromszor, télen kétszer cseréljük. A sarjadzást, vadhúst jól átmosott és száraz szivaccsal nyomkodjuk vissza. A seb gyógyulása után (de ne előbb!) a varratot kenjük be csonterősítő és gyógyulást elősegítő balzsammal.

(Megjegyzés: Szokás volt a lyukat egy aranyból, vagy egyéb anyagból készült protézissel betömni, de Gilbertus idejében már kiment a divatból.)

Ha koponyarepedésre gyanakszunk, a paciens csukja be a száját, fogja be az orrát és fújjon, a levegő a repedésen fog távozni. A repedés két végét fúrjuk ki koponyalékelővel, a repedést vessük át, helyezzünk bele vásznat vagy selymet egy toll segítségével, hogy felitassuk a váladékot.

Schola Artis Gladii et Armorum

Nyílvesszőt, amennyiben átlőtte a fejet, úgy távolítsunk el, hogy a hegyet az egyik végén (szükség esetén koponyalékelővel megnagyobbítva a sebet), a szárát a másik végén húzzuk ki.

Nyaki sérülés: a sérült eret mindkét végén kössük el, a sebre tegyünk pakolást, de ne kötözzük be.

Ínsérülés: mozsárban keverjük el földigilisztákat meleg olajban, ezzel kezeljük, a szálak így akár újra össze is nőhetnek. A kilyukadt(?) szálakat vágjuk ketté, hogy csillapítsuk a fájdalmat és megakadályozzuk a merevgörcs kialakulását.

Golyva: a nem túl eres golyvát hosszirányú metszéssel vágjuk fel, belsejét húzzuk ki egy tompa horoggal. Nagy méret esetén, vagy gyenge páciensnél ne kísérletezzünk az eltávolításával, ráadásul, ha nem távolítjuk el teljesen, visszanő. Ilyenkor próbálkozzunk inkább a kiégetésével. A páciens kötözzük jól az asztalhoz, és erős emberek fogják le.

Légcső, nyelőcső sérülése: menthetetlen

Mellkasi sérülésnél a szokásos tojásfehérjés kötést alkalmazzuk, de ha a vér vagy genny bejut a mellkasba, úgy kell feküdni a betegnek, hogy az eltávozzon. Esetenként egy tálon gőrgették a beteget, hogy minden káros váladék eltávozzon!

Amennyiben nyílvessző van a mellkasban, a szegycsontot fűrészseljük el, ha szükséges, szedjük le a hegyet a vesszőről, majd a vesszőt az eredeti seben keresztül húzzuk ki. Ha a hegy a bordák mögött vagy között van, egy ékkel feszítsük szét a bordákat és így távolítsuk el. A sebbe helyezünk disznózsírral átitatott tampont, ügyeljünk arra, hogy később megfelelően ki tudjuk húzni, és hogy ne essen bele a mellkasi üregbe.

Belső sérülések: A szív, tüdő, máj, gyomor és hashártya sérülései mindig halálosak, az orvos nem tehet semmit. A szív sérülése nagyon erős vérzéssel jár, a vér színe majdnem fekete. A tüdőből jövő vér habos, a páciensnek légzési nehézségei vannak. Hashártya sérülés esetén is légzési nehézségek lépnek fel, a halál nagyon hamar bekövetkezik. Májsérülés esetén a máj nem funkcionál rendesen, a gyomorsérülést a gyomor tartalmának megjelenéséről ismerhetjük fel. A belek sérüléseit is nagyon nehéz gyógyítani (lásd később). Hosszanti, a gerinc belsejét nem érintő gerincsérüléseknél van esély a gyógyulásra, egyébként a gerincsérüléssel beteg menthetetlen, csakúgy, mint a veséjén sérült. A hímvessző sérülése gyógyítható.

Belek: ha a bél a seben keresztül kitüremkedik és sebesült, valamint hideg, öljünk meg egy élő állatot, hosszában felvágott tetemét tegyünk a bélre, míg fel nem melegszik. Ezután a seben keresztül (szükség esetén nagyobbítsuk meg a sebet) helyezünk egy megfelelő méretű égerfa-rudat vagy állat légcsövét a sebbe, és selyemcérnával varrjuk be a sérült rész helyére, úgy, hogy a belek tartalma keresztül tudjon hatolni rajta. Ezután meleg, tiszta vízzel jól átmosott szivaccsal tisztítsuk ki a sebet és a béldarabot, és a seben keresztül helyezük vissza a béldarabot a hasüregbe. A páciens fektessük

Schola Artis Gladii et Armorum

fel az asztalra, és óvatosan rázzuk meg, hogy a belek a helyükre rázódjanak. A hasi sebet addig ne varrjuk össze, míg alatta a bélsérülés rendbe nem jön. A bélsérülés varratát naponta fertőtlenítsük, és ha teljesen begyógyult, a hasfalat varrjuk össze és kezeljük úgy, mint egy közönséges sebet.

Ha azonban a seb nagy, egy hosszú tépést készítsünk, mely a seb egyik végétől a másikig ér, varrjuk rá a seb széléit. A tépést hagyjuk a sebben, és minden nap húzzuk összebb. Ha a belsebesülés begyógyult, távolítsuk el a tépést és kezeljük, mint egy normális sebet. Ügyeljünk arra, hogy a paciens csak könnyen emészthető dolgokat egyen.

A múmiapor nagyon hatékony a belek sebeire, alkalmazzuk vérzéscsillapító porokkal.

Műtétekhez **altatószert** a következőképpen készítsünk: beléndeket, nadragulyát, mákot, mandragórát, borostyánt, arankát és egyéb altató hatású növényeket rézedénybe teszünk, és nagy melegben kitesszük a napra. Egy szivaccsal felszívátjuk a keveréket, és ismét kitesszük a napra, míg a nedvesség el nem párolog belőle. Operációnál a paciens tartsa az orra és a szája előtt, míg el nem alszik. A műtét után itassunk át egy másik szivacsot ecettel, és a paciens fogait és orrlyukait dörzsöljük meg vele, sőt az ecetet az orrlyukakba is önthetjük.

Törések, ficamok, rándulások:

Kartörést tegyünk sínbe és kössük fel a nyakba.

A **felkarcsont törésének** kezelése: távolítsuk el az esetleges csontszilánkokat, fogjuk meg a sérült testrészt a törés alatt és felett, és óvatosan illesszük helyre. Azután a felkart vegyük körbe tojásfehérjével átítatott vászonnal (négy darabbal), erre vigyünk fel egy négyujjnyi széles, szintén tojásfehérjével átítatott kötést. Erre tegyünk száraz kötést, majd a síneket, melyet madzagokkal rögzítünk. Háromnaponta cseréljük, összesen tizenkét napig, ezután rakjuk fel a végső sínt. A paciens kímélje a karját, és a sínek maradjanak fenn gyógyulásig. Ha azonban a törés megdagadna, távolítsuk el a síneket, és áztassuk a sérült testrész meleg, mályvát és más lágyítószereket tartalmazó tiszta vízben. A paciens fogyasszon sarkantyúvirág oldatot vagy más csonterősítő szert.

Bordatörés esetén helyezük fürdőbe a pacienst, az orvos dörzsölje be kezét mézzel, terpentinnel, szurokkal vagy madárenyvvvel és tenyerével óvatosan emelje helyre a törött bordát. A helyreemelés végrehajtható egy száraz kupával is.

Alkarcsonttörésnél hasonlítsuk össze az ép és a törött alkart, hogy a törés helyét megállapítsuk. Borogassuk, majd kezeljük úgy, mint a többi törést.

A **nyakcsigolya ficama** nagyon veszélyes, könnyen halálos lehet. A paciens száját peckeljük ki, az állkapcsa mögött vezessünk át egy kötést. Az orvos lépjen a paciens vállára és a kötés segítségével húzza hátra a fejet.

Schola Artis Gladii et Armorum

Az alsó **állkapocs ficama** úgy ismerhető fel, hogy az alsó állkapocs nem illeszkedik a felsőhöz, valamint a fül mögötti dudorokról. Az állkapcsot ragadjuk meg és rángassuk lefelé, míg vissza nem kerül természetes pozíciójába. Gyógyulásig kötéssel rögzítsük.

Felkarcsont-ficam: fektessük a beteget a hátára, hónaljába tegyünk egy ék alakú, fonállal betekert követ. Az orvos támassza ki lábával az imigyen kipárnázott követ, majd a felkart megemelve tegye helyére a csontot. Ha nem sikerül, hónaljban egy hosszú, mankószerű botra támasszuk fel a padon álló pacienst. Vegyük ki a beteg alól a padot, majd a levegőben lebegő pacienst felkarját tegyük helyre. Gyermekeknél egyszerűen tegye be az orvos az öklét a gyermek hónaljába, a másikkal fogja meg a gyermek felkarját és emelje fel őt, a felkarcsont a helyére fog csúszni.

Helyrerakás után egy kis búzalisztet keverjünk el tojásfehérjével, és ezzel dörzsöljük be a beteg vállát és kössük be. Végül meleg flastromot helyezünk a kötésre és gyógybalzsamot.

Könyökficam: csináljunk egy hurkot kötésből, tegyük be a könyökhajlatba. Lépünk bele, majd az alkart tegyük helyre. Próbáljuk 3-4-szer a kart behajlítani. Az alkart kössük fel, de ne túl szorosan, hogy a pacienst próbálkozhasson a kar kiegyenesítésével és behajlításával.

A **csukló és ujjficamot** az alkar és a sérült testrész megragadásával igazítsuk helyre.

A **keresztcsontficam** gyógyíthatatlan, csak meleg borogatással és kenőcsökkel lehet enyhíteni a fájdalmat, de a beteg örökre megbénul.

Bokarándulás esetén legyük a bokát hideg vízbe, míg érzéketlen nem lesz, ezután alkalmazzunk sós vizes és vizeletes meleg borogatást, majd egy gumi-, ill. kentaurfügyantás tapaszt.

A **combsonttörés** kezelése a felkarcsonttöréshez hasonló, de hagyjunk ujjnyi helyet a törésnél, és hatujjnyi kötést alkalmazzunk. A térdhez, ill. a csípőhöz közel eső törésekkel különösen vigyázzunk.

Bokaficam kezelése: helyrerakás után tegyük sínbe, majd alkalmazzunk kenderes, vizeletes, sós vizes meleg borogatást, mely jó fájdalomcsillapító és nyugtató. A boka fölött négy-öt ujjnyi magasságban kötözzük be.

Schola Artis Gladii et Armorum

7. ábra Orrpolip eltávolítása

Egyéb sebészeti kezelések:

A **sipolyt** égerfa szurok, mandragóra, pirítógyökér vagy tárnics oldatos tamponnal kezeljük, majd égetéssel vagy mésszel marassuk. Ezek után közözzük be tojásfehérjés oldatos kötéssel.

A romlott fogakat és az elüszkösödött csontokat húzzuk ki, az utóbbit körbevágás után.

A **nyelvcsapot** metsszük le, a mandula **tályogait** nyissuk fel.

Hashártyaszakadás (sérv^{*}) kezelése: A pácienszt fektessük hanyag, csípőjét emeljük meg, a beleit nyomjuk vissza a helyükre, helyezzünk rá szárító és erősítő tapaszt. A beteg ne mozogjon, és negyven napig fekdjön megemelt lábakkal. Többször hajtsuk végre beöntést és tilos székrekedést, vagy szélgörcsöt okozó ételeket fogyasztani. Alkalmazzunk selyem sérvkötőt.

Súlyosabb esetekben operáció vagy égetés szükséges.

A **heregolyók duzzanatának** oka a rajtuk keresztülszivárgó testnedvekben keresendő, tályogokon, gázokon, vagy a sérült hashártyán át. Kezelése műtéttel lehetséges.

* Sérv alatt más értettek a középkorban, mint manapság. Itt modern értelmében használom.

Schola Artis Gladii et Armorum

8. ábra Heresérv-műtét

Heresérv: borogatás, kenés, véreztetés. Ha a szerv „korhadt”, eltávolítandó.

Kövek:

A **hólyagkő** oka a túl sok viszkózus anyag a vesében és a húgyhólyagban, és vizelet zavar okoz. A kő a viszkózus anyagot ér hőhatás következménye, melynek következtében az illékony elemek elszublimálódnak, a sűrűbbek még jobban besűrűsödnek. A szűkületben ragadt viszkózus anyagot hő éri, így kiszárad.

Kövek ezért nem csak a vesében és a húgyhólyagban keletkeznek, de a gyomorban és belekben is, de hányással vagy székelés során eltávoznak. Előfordulhatnak még a tüdőben is, vagy az ízületekben. Nőknél ritkán fordul elő, mivel a nők húgycsővei rövidebbek és tágasabbak.

A kő kialakulhat a húgyhólyagban, vagy egy vagy, mindkét vesében. Ha a vesében van, akkor az azonos oldali láb érzéketlen, a hát fáj, vizelet nehézségek lépnek fel és a vizelet homokos üledéket tartalmaz. Nagyobb kőnél több az üledék a vizeletben, de ha a kő végleg kialakult és megszilárdult, az üledék csökken, a vizelet pedig tejszerű lesz.

A húgyhólyagban levő kő tünetei hasonlóak, de a hashártya és a lágyék fájdalmával, valamint nehézvizeléssel, sőt véres vizelettel, ill. székrekedéssel is járhat.

Kezelése: egyszerű és kevés étkezés, vizelethajtó, testmozgás. Végző megoldást azonban csak a műtét hozhat. Ha pl. egy kisgyerek vizelete homokos volt, de kitisztult, ha gyakran vakarja a lábát, erekciói vannak, és nehezen vizelet, akkor a kő a hólyag szájánál van. Fektessük hanyatt, emeljük fel a lábait, rázzuk meg erőteljesen a teljes testét. Ha szerencsések vagyunk, a kő a hólyag fenekére esik. A gyermek ezután próbáljon meg vizelet. Ha könnyen megy, a kezelés sikeresnek nevezhető. Ha nem, rázzuk meg újra. Ha ez sem hoz sikert, szondázni, vagy katéterezni kell. Az is elképzelhető, hogy mindezeket a tüneteket nem kő okozza, hanem alvadt vér zárja el a húgyvezetékét valamilyen belső vérzés következtében.

Schola Artis Gladii et Armorum

Másik megoldás: a beteg vegyen forró fürdőt. Azután hajoljon előre és jobb kezünk két ujját helyezzük az ánuszába. Bal öklünkkel nyomjuk a hólyagot felfelé a lágyék fölött. Ha valami keményet érzünk, az kőről árulkodik. Ha puhát, valamilyen húsos kinövés akadályozza a vizelet folyását. Ha a kő a hólyag szájánál van és a hólyag aljára szeretnénk küldeni, akkor meleg borogatások és kenőcsös kezelés után, egy fecskendővel injektálunk be petróleumot, és egy kis idő múlva a fecskendőt juttassuk ismét a hólyag szájához és óvatosan nyomjuk a követ a hólyag aljára. A másik megoldás, hogy a végbélen keresztül az ujjainkkal nyomkodjuk a vezetékét és így toljuk be a követ a hólyag aljára.

Ha el szeretnénk távolítani a követ, a beteg előtte diétázzon és feküdjön ágyban napokig. A harmadik napon a fentieknek megfelelően nyúlunk be a végbélen keresztül és húzzuk a követ a hólyag szájához. Ezután végezzünk bemetszést kétujjnyira a végbél fölött és szedjük ki a követ. A betegen kilenc napon keresztül alkalmazzunk meleg borogatást, medveköröm, fogfájógyökér és mályva oldatával. A seb felé tegyünk télen tojássárgájával, nyáron tojásfehérjével és sárgájával átitatott kócot. Vágjuk le a vadhúst és varrjuk össze két-három öltéssel. Ha a kő nagyon nagy, nem szabad műtéttel próbálkozni!

Néhány egyéb középkori, orvoslással foglalkozó mű:

- John of Gaddesden: *Rosa medicinae* (1320 körül)
- Simon Bredon: *Trifolium*
- *Secretum Secretorium*:

A dokumentum szerint Nagy Sándor és Arisztotelész levelezése, valójában egy iszlám író műve. Egészségügyi és egyéb tanácsokat tartalmaz: mikor kell kelni, enni, hogyan kell szolgálkat választani, de viselkedési és öltözködési útmutatásokkal is szolgál.

- Roger Bacon: *Opus maius, De erroribus medicorum*

A híres tudós állítása szerint a test eredendően egészséges, a bűnök betegítik meg, ez öröklődik. Ezért van az, hogy az Ótestamentumbeli időkben az emberek sokkal tovább éltek. Az ember azért halandó és azért kell ennie, mert nem tökéletes benne az elemek egyensúlya (az Utolsó Ítélet után az lesz, sok szenté már most az, ezért nem rothadnak el haláluk után). Ádámnál majdnem tökéletes volt az egyensúly, a tiltott gyümölcs kellett volna hozzá, hogy az legyen, ezért akarta megszerezni annyira, ez vezetett a kiűzetéshez a Paradicsomból. A gyógyszerek állítják helyre az egyensúlyt, illetve a tökéletes ételek: arany, gyöngy, ámbra, rozmaringvirág, rejtett kincs, ill. a paradicsomi tiltott gyümölcs.

Másik fontos princípium a négy tulajdonság: hideg, meleg, nedves, száraz. A betegség természetével ellentétes tulajdonságú anyagot kell beadni, hogy az egyensúly helyreálljon.

Schola Artis Gladii et Armorum

A könyvek vizsgálata után térjünk át aktívabb tevékenységekre: látogassunk el egy középkori harcmezőre, nézzük meg, hogyan kezelték akkoriban a sérüléseket:

A források alapján rekonstruálható a különböző harci sérülések kezelésének módja:

- **Nyílvessző:** Vagy toljuk keresztül a seben, hogy kihúzáskor ne okozzon még nagyobb sérülést, vagy várjuk meg, míg a seb környéke begyullad, ekkor könnyebben kihúzható. De ha rendelkezésünkre áll, alkalmazhatunk speciálisan erre a célra készített szerszámot is.
- A friss sebet megtisztítása után borral vagy ecettel is átmoshatjuk (Theodorich Borgognoni), de gyógynövényes borogatást is alkalmazhatunk. (Arnold of Villanova)
- Keléseken és elfertőződött sebeken alkalmazzunk borogatást, hogy a gennyezés meginduljon és a gennyet el tudjuk távolítani. (Theodorich Borgognoni)
- Ha a vér szökőkútszerűen tör elő a sebből, nyomjuk le mutatóujjunkkal, míg a vérzés el nem áll. Tegyük kicsi és nagy kauterizálót a tűzre, és fűjjük, hogy minél forróbbak legyenek. Válasszuk ki a sebnak megfelelő méretűt és (a mutatóujjunk elvétele után) helyezzük a sebre, míg a vérzés meg nem szűnik. (Albucasis, 10-11. század)
- Ha a beteg még nem gyengült le, de nem tudjuk a vérzést elállítani, alkalmazzunk érvágást a test egy távoli részén, hogy a vér oda, és ne a sebbe áramoljon. Ezzel bánjunk nagyon óvatosan.
- Amputációnál helyezzük a végtagot fa felületre, helyezzünk érszorítót a vágás helye alá és fölé. Amint a vérzés nagyja elállt, csontfűrészsel vágjuk át a csontot, meggyőződve arról, hogy az amputáció a csont beteg részét teljes mértékben el fogja távolítani. A csontot kössük át jól. Becslések szerint egy amputáció kevesebb, mint egy percig tartott, további három-négy perc kellett a vér elállításához és a kötözéshez.
- Fejsérülés esetén vizsgáljuk meg a sebet, hogy érdemes-e egyáltalán kezelni, mert a fejsérülés sok esetben menthetetlen. Rossz jel, ha a sérült nincs eszméleténél, ha rohamai vannak, ha hány vagy lázas, ha a seb gennyesedik, vagy a beteg elveszti beszélőképességét. Nézzük meg, hogy a koponya eltört, vagy megrepedt-e, azaz tapintható-e horpadás, vagy kiálló csontszilánk. Kössünk az egyik fogra egy zsinórt, feszítsük meg és pengessük meg: a hangjából következtethetünk koponyasérülésre. Ha sebet találtunk, öntsünk bele tintát, ez kirajzolja a repedések mintáját. Távolítsuk el a csontszilánkokat kézzel vagy csipesszel. (Korabeli törvények ennek elmulasztását akasztással is

Schola Artis Gladii et Armorum

büntették!) Kalapáccsal és vésővel feszítsük vissza a horpadásokat, koponyafúróval szedjük le a kiálló részeket, majd ráspolyozzuk le. Borotváljuk meg a seb környékét, és kereszt alakban nyissuk meg a fejbőrt, hogy a seb jól látható legyen, és ne érhesse szennyeződés. Tisztítsuk meg nagyon jól a sebet, ellenkező esetben a beteg minden valószínűség szerint három napon belül meghal. Kötözzük be jól, rózsaoilajban vagy borban áztatott kötéssel. Naponta látogassuk meg a páciens és ellenőrizzük a seb gyógyulását. Ha a beteg a koponyája bal oldalán kapott sebet (ami a leggyakoribb sérülések egyike), lehet, hogy teste jobb oldalának irányítása okoz később nehézségeket. Ha hanyagul csináljuk, és a páciens meghal, mi is az életünkkel fizethetünk érte: büntetésünk akasztás. Fejsérülés esetében egyébként az altatás ellenjavallott, mivel előfordulhat, hogy a beteg nem ébred fel többé.

- A törést gipszeljük be. Ha hanyagul alkalmazzuk, büntetésünk akár hüvelykujjunk levágása is lehet.
- Csontvelőgyulladás esetén mossuk át a sebeket ecettel vagy borral. Ha ez nem segít, végezzünk bemetszéseket a fekélyekbe, míg a csont elő nem bukkan, és vágjuk ki a csontokból a beteg részt. Ha ez sem segít, csak az amputációban reménykedhetünk.
- Égési sérüléseknél legfontosabb a hólyagok keletkezésének megelőzése. Ne hagyjuk a sebet kiszáradni és hűtsük le. Hűthetjük ecetben, vagy alkalmazhatunk ecetes, rózsaoilajos, vagy gyógynövényes borogatást. Használhatunk kenőcsöt is tojásból, rózsaoilajból, ecetből, ópiumból és gyógynövényekből. Ha a seb felhólyagosodott, alkalmazzunk fenyőtömjénből, ragasztómézgából, bodzából olajjal és viasszal készült kenőcsöt. További hasonló kenőcsök készülhetnek tojásfehérjéből, kámforból, ólomkarbonáttól, rózsaoilajjal és viasszal, vagy bogáncsgyökérből disznósírral és viasszal.

További érdekességek, tanácsok vegyes forrásokból:

- Az epilepszia (azaz *Ieranoson* vagy *Herculeus*) oka az, hogy a nedvek hatására az agy kamrái megállnak, védekezésül hordjunk kakukkfjet a nyakunkban.
- Sárgaság ellen a juhtetűlégy hatásos, porrátorve és mézes vízben oldva.
- Leprás nővel való közösülés esetén a férfi mossa meg hímtagját saját vizeletében.
- Nemzőképtelen férfiaknak Szent Bertalanhoz kell imádkozniuk.
- Utasok csak forralt vagy desztillált vizet igyanak és imádkozzanak a három napkeleti bölcshöz.

Schola Artis Gladii et Armorum

- Skrofula (görvélykór) ellen Keresztelő Szent János ünnepén fürödünk egy forrás vizében.
- Hólyagkő ellen katéteres kezelés alkalmazandó.
- Ingerlékenység ellen szennalevél, melankólia ellen füstike alkalmazható.
- Eret vágni nem szabad növekvő Hold idején, mert a Hold szabályozza az árapályt és a vért!
- A túl sok nyálka tüdőbetegségeket okoz -> ezért köhögjük fel
- A fülcsengés oka a fül üregeibe beszorult szelektben keresendő.
- Gyenge látás, bőrbetegségek és penész ellen döglött madarat kell cserépedényben összetörni (állatáldozat maradványa?)
- Himlő ellen vörös ruhába kell a pacienst csavarni és csak vörös tárgyak lehetnek a közelében.
- Órülteket először borotváljunk meg, hogy szabadabban lélegezzenek, majd, ha ez sem segít, ejtsünk kereszt alakú bemetszést a fejbőrön, nyissuk fel azt, míg a koponya nem látszik, és dörzsöljük be sóval.
- Aranyér kezelése: ha a borogatások és gyógyszerek nem használnak, műtéthez kell folyamodni. Vágjunk eret a paciensen, hogy az aranyér kivérezzen. Ha az aranyér kívülről nem látható, vérvétellel hozzuk elő, vagy kérjük meg a pacienst, hogy üljön le és erőlködjön, mintha csak szükségét végezné. Ha ekkor sem járunk sikerrel, alkalmazzunk csípős beöntést. Horgokkal, vagy körmünkkel húzzuk elő és vágjuk le egészen a gyökerüknél. De ha a nedvességük miatt nem lehet horoggal megfogni, akkor durva ruhával vagy az ujjainkkal fogjuk meg. A sebhelyeket hintsük be erős gyógyszerrel vagy égessük ki. Ha a paciens fél a műtéttől, kössük el őket erősen selyemszállal, míg csak le nem esnek maguktól.
- Vízkórosság esetén lyukasszuk át a bőrt és a hashártyát három ujjnyival a köldök alatt. Egy bronz vagy ezüst csövet helyezünk a lyukba, hogy a víz ezen át távozzon. De ne csapoljunk le egyszerre sok vizet, mert a paciens meghalhat vagy elájulhat.

Felhasznált irodalom:

Erasmus: *Az orvostudomány dicsérete*

Handerson, Henry Ebenezer: *Gilbertus Anglicus, Medicine of the Thirteenth Century*

Henricus Cornelius Agrippa von Nettesheim: *Szatíra az orvosokról (részlet a De incertitudine et vanitate omnium scientiarum et artium című műből)*

Getz, Faye: *Medicine in the English Middle Ages*, Princeton University Press, 1998

Schola Artis Gladii et Armorum

Gies, Frances - Gies, Joseph: *Life in a Medieval City*. HarperPerennial, New York, N. Y., 1981

Mitchell, Piers D.: *Medicine in the Crusades*. Cambridge University Press, 2006

Mooney, Line R.: *A Middle English Verse Compendium of Astrological Medicine*

Jamrich Viktor: *A középkori hadművészet fejlődése Hastingstól (1066) Nancy-ig (1477)*
(szakdolgozat)

